

УДК 343.12

С.В. СЛИНЬКО, докт. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет внутрішніх справ

С.Є. КУЧЕРИНА, канд. військ. наук, доц.,
Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: кримінальне переслідування, функція кримінального переслідування, порушення кримінальної справи, досудове слідство, орган дізнання, слідчий

Необхідність реформування кримінально-процесуального законодавства спричинило не лише появу діаметрально протилежних поглядів щодо нового змісту інститутів кримінального процесу, але й продемонструвало необхідність консолідації зусиль усіх вчених щодо вирішення цих завдань. В руслі розбудови нових положень кримінально-процесуального законодавства в науці постійно здійснюються відповідальні кроки. Тенденції реформування та подальшого розвитку системи кримінального процесу в ході кримінального переслідування, реалізація процесуальних повноважень органів досудового слідства, функціональне призначення суб'єктів кримінального процесу визначається як пріоритетні напрями у сфері боротьби зі злочинністю.

Наукова новизна зазначеної статі полягає в тому, що вона визначає нові питання щодо кримінального переслідування, встановлює нові функції у кримінальному процесі, які направлені на виконання завдань кримінального судочинства по розкриттю злочину, забезпечення інтересів суспільства та держави, побудови системи кримінальної юстиції згідно з Концепцією її реформування в Україні. Аналіз теорії та практики стадії порушення кримінальної справи визначає нові підходи процесуальних положень початку кримінального

переслідування.

Проведення судово-правової реформи, розробка нового Кримінально-процесуального кодексу України ставлять питання положень кримінального переслідування, визначення та розширення процесуальних повноважень органів досудового розслідування, здійснення процесуальної самостійності слідчого на кримінально-процесуальних стадіях.

Теоретичні та практичні проблеми діяльності органів досудового розслідування, які мають державно-владні повноваження, залежать не тільки від виконання функції кримінального переслідування, але визначають їх функціональне призначення, конкретні напрямки роботи, механізм правового регулювання, правовідносини, що виникають між суб'єктами процесу.

Кримінальне переслідування є однією з форм реалізації державою своїх зобов'язань по забезпеченню прав і свобод людини та громадянина, на підставі конституційних цінностей. Кримінальне переслідування починається постановою про порушення кримінальної справи.

Проблеми стадії порушення кримінальної справи розглядалися в наступними авторами: О.В. Бауліним, І.Ф. Герасимовим, В.М. Григор'євим, С.М. Стахівським, О.Р. Михайленко, С.П. Щерба [1, с.56; 2, с.59; 3, с.117; 4, с.155; 5, с.31] та іншими. Суперечність чинного законодавства відносно стадії порушення кримінальної справи така, що дослідники не випадково говорять про «процесуальні ребуси» стадії кримінального судочинства, про подальший розвиток її законодавчого регулювання.

Розглядаючи цю стадію процесу, треба виділити декілька процесуальних проблем. По-перше, не урегульованість чинного кримінально-процесуального законодавства щодо порушення кримінальної справи. По-друге, прогалини повноважень органу дізнання, який проводить перевірку матеріалів до порушення кримінальної справи. По-третє, перевірка матеріалів закінчується складанням постанови про порушення кримінальної справи, або від-

мовою в її порушенні. По-четверте, процесуальні проблеми самостійності слідчого, практичні порушення ст.114 КПК України. Крім того, нагляд та контроль прокурора за органами досудового розслідування передбачає підміну повноважень цих органів.

У теорії кримінального процесу стадію порушення кримінальної справи іменують порізному. Одні автори вважають, що це порушення кримінального провадження, розгляд повідомлень про скоєний злочин, стадія вирішення питання про необхідність розслідування. Інші розглядають дану стадію як дослідчий кримінальний процес, дослідче провадження. Аналіз даних точок зору дає підстави визначити, щодо помилки окремих авторів, яка включає до себе розгляд кримінального процесу України на підставі англосакського або континентального типів судочинства.

У Франції першою стадією є дізнання, яке проводиться до порушення кримінального переслідування (публічного позову). В американському кримінальному процесі постанову про порушення кримінальної справи складає суддя. Кримінальний процес США порушення кримінальної справи розглядає з однієї сторони як початок надання суддею наказу про арешт підозрюваного, провадження слідчих дій, з іншої – з моменту збирання фактичних даних обставин справи.

Неоднозначною є позиція процесуалістів з питань порушення кримінальної справи в Україні. Так, В.С. Зеленецький визначає, що до стадії порушення є ще одна стадія, яку він назвав дослідчим кримінальним процесом (дослідчим провадженням) [6, с.78–82]. О.М. Балашов вважає, що порушення кримінальної справи відокремлює кримінально-процесуальну діяльність, яка пов'язана з розглядом заяв і повідомлень про злочин, від досудового розслідування. Він вважає, що порушення кримінальної справи пов'язано з постановою органу дізнання, слідчого, прокурора [7, с.53–54].

Аналіз цих точок зору викликає питання, що ж тоді являє собою стадія порушення кримінальної справи, яка має два етапи. Пер-

ший включає до себе процедуру перевірки матеріалу і на цьому етапі немає положень кримінального процесу, на другому етапі складається постанова про порушення кримінальної справи, після чого починає діяти кримінальний процес.

Не можна погодитися з Б.Т. Безлепкіним, М.І. Бажановим, які вважають, що стадія порушення кримінальної справи починається з моменту офіційної фіксації органом дізнання, слідчим, прокурором надходження інформації про злочин та реєстрації її в органах міліції [8, с.59]. Категоричним прихильником погляду на порушення кримінальної справи як самостійну стадію кримінального процесу із самого початку виступив М.С. Строгович. Він переконливо показував наявність усіх ознак самостійної стадії, а саме специфіку завдання та способу її вирішення, коло учасників, підсумковий процесуальний документ [9, с.122–126].

Різні підходи до визначення початкового моменту стадії порушення кримінальної справи підкреслюють важливість стадії.

Аналіз теоретичних точок зору, практика кримінального законодавства дають підстави скласти висновок, що порушення кримінальної справи починається з моменту отримання повідомлення про злочин. При цьому процесуальні дії не зводяться до слідчих, не вичерпуються ними. До процесуальних, а не слідчих дій належить витребування необхідних матеріалів, за допомогою яких може проводитися перевірка повідомлень про злочин.

Процесуальний порядок порушення кримінальної справи складається з трьох елементів: дії під час встановлення підстави та приводу порушення кримінальної справи; спосіб перевірки підстав, або їх відсутність у ході порушення кримінальної справи; складання постанови про порушення кримінальної справи та її процесуальне оформлення, згідно ст.130 КПК України.

Кримінально-процесуальний закон дає вичерпний перелік суб'єктів процесу, які складають постанову про порушення кримінальної справи. Імперативний характер розпоряджень законодавця означає, що правоохоронні орга-

ни повинні проявляти ініціативу по встановленню ознак злочину, а також осіб, що його скоїли. Цим положенням треба уточнити ст.130 КПК України.

Кримінальне переслідування в Україні треба складати, виходячи з реформування обвинувальних функцій суб'єктів кримінального процесу на змагальні. Кримінальне переслідування – це одна з найбільш актуальних, складних сторін проблеми кримінально-процесуальних функцій.

Термін «кримінальне переслідування» був вперше уведений в обіг у 1923 році. Але у теорії кримінального процесу є різні точки зору на те, що слід розуміти під кримінальним переслідуванням.

Так, М.С. Строгович вважає, що кримінальне переслідування, це обвинувачення, як процесуальна функція [9, с.156]. Сперечаючись із ним, М.А. Чельцов говорить, що кримінальне переслідування зблизилося з провадженням у справі в цілому [10, с.198]. Але дана суперечність виникла через те, що М.С. Строгович ґрунтує свої висновки на правовій теорії, а М.А. Чельцов виходить тільки з концепції кримінального процесу, і свої міркування будує на основі закону.

Зіставивши їх погляди, Г.Ф. Горський, Л.Д. Кокарев, П.С. Елькінд зробили висновок, що термін «кримінальне переслідування» ототожнюється або з обвинуваченням, або з провадженням у справі. У цьому спорі крапку ставити не можна, тому що аналіз процесуальної діяльності слідчого дає підставу розглянути питання про співвідношення понять обвинувачення та кримінального переслідування [11, с.78].

І.Я. Фойніцький вважав, що кримінальним переслідуванням є попередня сторона вирішення справи, як кримінально-процесуальна діяльність, що полягає у формуванні й обґрунтуванні висновку про вчинення певною особою конкретного суспільно-небезпечного діяння [12, с.36–39]. На думку М.С. Строговича, кримінальне переслідування у формі обвинувачення включає до себе: збирання доказів, що викривають обвинуваченого і вста-

новлюють обтяжуючі його вину обставини, застосування до обвинуваченого різних примусових заходів, обґрунтування обвинувачення перед судом, зусилля, спрямовані на те щоб переконати суд у винності обвинуваченого та у необхідності застосувати до нього міри кримінального покарання [9, с.97].

Аналіз висловлених точок зору дає підстави визначити, що питання про структуру кримінального переслідування припускає інше вирішення. Отримання фактичних даних як доказів, їхня оцінка встановлює, що вони повинні мати об'єктивний зміст, оцінюватися як обвинувальні так і виправдувальні, визначатися згідно ст.64 КПК України як обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі. Отримання, оцінка доказів обумовлені не тільки метою розслідування, а можуть розглядатися як складова частина дослідження обставин справи, що включається до кримінального переслідування.

Кримінальне переслідування тісно пов'язане з функцією обвинувачення у кримінальному процесі та визначається, виходячи з процесуальної діяльності органу дізнання, слідчого, прокурора. Воно знайшло свій вираз у теоретичних положеннях кримінального процесу на підставі публічності процесу, коли слідчий складає постанову про притягнення як обвинуваченого. Прокурор затверджує обвинувальний висновок, який складається з основних положень постанови про притягнення як обвинуваченого. Підтримуючи обвинувачення в судді, державний обвинувач не має права виходу за рамки обвинувачення, яке визначено в постанові про притягнення як обвинуваченого.

Аналіз практики роботи слідчих підрозділів показує, що слідчий, здійснюючи розслідування за матеріалами кримінальної справи, вживає оперативно-розшукові, пошукові, слідчі дії, які пов'язані з доведенням винності особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Якщо слідчий змушений закривати кримінальну справу, то тільки за реабілітуючими підставами згідно пп.1, 2 ст.6 КПК України, та при обставинах, що виключають

провадження по кримінальній справі. При інших обставинах кримінальна справа розслідується, й з обвинувальним актом повинна надсилатися до суду. Суддя складає постанову про закриття кримінальної справи або постановляє вирок.

Основною формою кримінального переслідування є обвинувачення. Питання про порушення кримінального переслідування, його початковий момент, найближчим чином пов'язаний зі становищем особи в кримінальному процесі, оскільки цим моментом обумовлено виникнення в справі захисту.

Актом порушення кримінального переслідування варто визнати першу з дій, що утворюють дану функцію. Для кримінального переслідування у формі обвинувачення таким актом є винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого. Ознайомившись із постановою, обвинувачений та його захисник одержують можливість почати захист. Суддя, отримавши матеріали кримінальної справи, проводить судове провадження та постановляє вирок.

Виходячи з функціонального призначення кримінального процесу, треба визначити наступні його функції.

Функцію кримінального переслідування треба підрозділити на такі підфункції: встановлення особи яка скоїла злочин, на підставі перевірки матеріалів та порушення кримінальної справи, державного обвинувачення, що відображається у постанові про притягнення особи до кримінальної відповідальності як підслідного, складання обвинувального висновку в якому відображається зміст обвинувачення.

Функцію кримінального захисту треба підрозділити на підфункції, які включають до себе захист прав учасників кримінального переслідування та захист від обвинувачення, складання заяви, клопотання щодо усунення недоліків досудового слідства. Функцію правосуддя слід визначити як здійснення судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу, розгляд кримінальної справи в ході судового провадження, постанова вироку.

Аналіз даної концепції заснований на більш чіткому визначенню функцій у кримінальному процесі. Термінологічне визначення поняття «кримінальне переслідування» дає підстави виробити єдине з'ясування правових норм, й тому має практичне значення. Дана концепція функцій кримінального процесу відповідає принципу верховенства права та закону, точніше обґрунтовує систему кримінального процесу України.

Кримінально-процесуальний закон, згідно ст.2 КПК України, направлений на встановлення особи, яка скоїла злочин. Ці положення повинні співпадати зі ст.ст.246, 281 КПК України, які вказують, що кримінальне переслідування проводиться відносно нової особи, яка встановлена судією під час розгляду кримінальної справи в судовому засіданні. Тобто, кримінальна справа не порушується, а досудове слідство проводиться по вже порушеній кримінальній справі відносно нової особи, яка встановлена в судовому засіданні. Тому правова нечіткість закону по визначенню нового суб'єкту кримінального переслідування може сприяти зацмленню його процесуальних прав. Теорія та практика повинні визначитися, яким є правовий статус, що має особа, відносно якої прийнято рішення про порушенні кримінальної справи, якщо справа порушена відносно іншої особи. Якщо це підозрювана особа, то суддя може визначити відносно неї міру запобіжного заходу. Крім того, не з'ясоване питання забезпечення особі правового захисту, та з якого моменту.

Щоб усунути ці розбіжності закону, пропонується ст.ст.246, 249-1, 281 виключити з КПК України. Ці положення будуються на підставі, що якщо особа винна, то суддя повинен скласти обвинувальний вирок, у якому визнати вину підсудного. Якщо в ході судового провадження не визначені обставини злочину і встановлена невинність особи, то суддя повинен постановити виправдувальний вирок. Якщо суддя встановив нові обставини злочину, то він повинен скласти постанову про порушення кримінальної справи за новими обставинами й надати її прокурору. Слід-

чий приймає кримінальну справу до свого провадження та проводить нове досудове слідство.

Ст.ст.94–98 КПК України вказують, що кримінальна справа порушується відносно особи, яка встановлена у скоєні злочину. Тим самим вказується, що кримінальна справа порушена, але особа, яка скоїла злочин, не має статусу підозрюваного до першого його допиту.

Ці розбіжності слід визначити як підфункцію кримінального переслідування. Тоді буде ясно, що до постанови притягнення особи як обвинуваченого підфункція встановлення особи, яка скоїла злочин, має правове значення.

Практика та статистичні дані Верховного Суду України свідчать, що повернення кримінальної справи для проведення додаткового розслідування у 70 % закривається на підставі ст.ст.213, 214 КПК України. Тому виключення ст.ст.246, 249-1, 281 КПК України з Кримінального кодексу буде відповідати положенням принципу змагальності та диспозитивності кримінальної юстиції.

Підфункція кримінального переслідування державне обвинувачення визначається з моменту складання постанови про притягнення особи як обвинуваченої. Вважаємо за необхідне складання постанови про притягнення особи до кримінальної відповідальності як підслідної прокурором. Цим положенням треба уточнити ст.132 КПК України.

Підфункцією правосуддя на стадії досудового слідства є процесуальні повноваження судді по здійсненню контролю за законністю постанови про тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Друге положення передбачає контроль відносно постанови про притягнення особи до кримінальної відповідальності, закриття кримінальної справи та передачі справи для проведення нового досудового слідства. У главі II КПК України слід встановити положення функції правосуддя.

Всі ці обставини відображають предмет та мету кримінального переслідування як збір,

оцінку доказів про скоєний злочин, встановлення винної особи, яка його скоїла, надання кримінальної справи до суду, постанову виroku. Вони цілком відповідають теоретичним і практичним положенням кримінального судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баулін О. В. Проведення дізнання в Україні / О. В. Баулін, С. І. Лук'янець, С. М. Стахівський. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 121 с.
2. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений / И. Ф. Герасимов. – Свердловск : СЮИ, 1975. – 147 с.
3. Григорьев В. Н. Задержание подозреваемого / Григорьев В. Н. – М. : Альпина бизнес букс, 1999. – 321 с.
4. Михайленко А. Р. Расследование преступлений законность и обеспечение прав граждан / А. Р. Михайленко. – К. : Юринком, 1999. – 343 с.
5. Щерба С. П. Рассмотрение органами дознания заявлений и сообщений о преступлениях / С. П. Щерба. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1987. – 180 с.
6. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецкий. – Х. : Крим Арт, 1998. – 340 с.
7. Балашов А. Н. Действительно ли возбуждение уголовного дела – первоначальная стадия уголовного процесса / А. Н. Балашов // Соц. законность. – 1989. – № 8. – С. 53–54.
8. Бажанов М. И. Производство дознания в органах милиции / М. И. Бажанов, А. Д. Коган. – Х., 1956. – 110 с.
9. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / М. С. Строгович. – М. : Юриздат МЮ СССР, 1955. – 220 с.
10. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М. : Госюриздат, 1951. – 300 с.
11. Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокарев, П. С. Элькинд. – Воронеж :

ВГУ, 1978. – 230 с.

12. Фойницький І. Я. Курс уголовного су-

допроизводства / И. Я. Фойницкий. – Т. 1. – СПб. : Наука. 1996. – 586 с.

Слінько С. В. Загальні положення кримінального переслідування у кримінальному процесі / С. В. Слінько, С. Є. Кучерина // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 926–931 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11scvukp.pdf>

Розглядаються теоретичні та практичні питання кримінального переслідування, функція кримінального переслідування в кримінальному процесі України, проблеми стадії порушення кримінальної справи, з якої починається кримінальне переслідування. Надаються пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства.

Слинько С.В., Кучерина С.Е. Общие положения уголовного преследования в уголовном процессе

Рассматриваются теоретические и практические вопросы уголовного преследования, функция уголовного преследования в уголовном процессе Украины, проблемы стадии возбуждения уголовного дела, с которой начинается уголовное преследование. Вносятся предложения по дальнейшему усовершенствованию уголовно-процессуального законодательства.

Slinko S.V., Kucherina S.E. Statute Criminal Pursuit in the Criminal Procedure

The theoretical and practical questions of the criminal proceeding, function of the criminal proceeding, are examined in criminal procedure of Ukraine, problems of the stage of laying an action where the criminal proceeding begins. Offers on the further perfection of criminal legislation are made.

Форум права Фор.